

**ALMANYA ÖRNEĞİNDE
TERÖRİZMLE MÜCADELE ARACI OLARAK
VATANDAŞLIK KAYBI –
ULUSLARARASI HUKUKUN SINIRLARI**

(Araştırma Makalesi)

DOI: <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1276235>

Prof. Dr. A. Füsun ARSAVA*

Öz

Terörizmle mücadelede vatandaşlık kaybı günümüzde bir rönesans yaşamaktadır. Kimi devletlerin bu çerçevede mevcut hukuki dayanağa istinat ettiği görülmektedir. Örneğin Almanya'da vatandaşlık hukuku 2019'da terörizmle bağlantılı vatandaşlık kaybı düzenlemesi ile genişletilmiştir. Makalede bu tür düzenlemelerin Uluslararası Hukuka uygunluğu tartışılmaktadır. Yapılan düzenleme ile herne kadar Uluslararası Hukukun reddettiği vatansızlık durumu ortaya çıkmasa da, farklı insan hakları sorunları ortaya çıkmaktadır. Almanya'nın yaptığı düzenleme somut durumu dikkate almaması nedeni ile eleştirildiği gibi, vatandaşlık kaybının ülkeye girişi engelleme amacı taşıması nedeni ile de eleştirilmektedir. Devletler bu tür düzenlemelerle güvenliği bakımından tehlikeli gördükleri vatandaşları hakkında cezai takibat yapmak yerine onları vatandaşlıktan çıkararak Uluslararası Hukuk sorumluluklarından kurtulmak istemektedir. Makalede devletlerin terörizmle mücadele araçlarına ve Uluslararası Hukukun bu çerçevedeki sınırlarına ışık tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

AİHK, Vatandaşlık, Vatansızlık, Terörizmle mücadele, Ayrımcılık yasağı

* Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Uluslararası Kamu Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Ankara (fusun.arsava@atilim.edu.tr) ORCID: 0000-0003-2275-7664 (Geliş Tarihi: 15.09.2022-Kabul Tarihi: 05.01.2023) Yazar, eserinin Derginize ait bilimsel etik ilkelere uygun olduğunu taahhüt eder.

**LOSS OF CITIZENSHIP AS A TOOL TO FIGHT TERRORISM IN
THE CASE OF GERMANY –
LIMITS OF INTERNATIONAL LAW**

(Research Article)

Abstract

The loss of citizenship in the fight against terrorism is currently experiencing a renaissance. It is seen that some states rely on the existing legal basis in this context. In Germany, for example, nationality law was expanded in 2019 with the regulation of terrorism-related loss of citizenship. The article discusses the compatibility of such regulations with International Law. Although the statelessness situation, which is rejected by International Law, does not arise with the regulation, different human rights problems arise. The regulation made by Germany is criticized for not considering the concrete situation, as well as for the reason that the loss of citizenship aims to prevent entry into the country. With such regulations, states want to get rid of their responsibilities under International Law by depriving them of citizenship instead of prosecuting their citizens whom they deem dangerous in terms of security. The article sheds light on the states' means of combating terrorism and the limits of International Law in this context.

Keywords

EGMR, Citizenship, Statelessness, Fight with terrorism, Prohibition of discrimination

GİRİŞ

IŞİD'in büyük ölçüde yenilgiye uğramasından sonra IŞİD savaşçıları ve sempatanları ile nasıl baş edileceği sorunu ortaya çıkmıştır. Küçümsenmeyecek sayıda IŞİD savaşçısı savaşın sona ermesi ertesinde kendi ülkelerine dönmüştür¹. Bu durum Alman yasama organını terör örgütlerinin savaş eylemlerine katılan Alman vatandaşları için kendine özgü bir vatandaşlık kaybı düzenlemesi yapmaya sevk etmiştir. Diğer devletler terör eylemlerine katılan vatandaşları için daha kapsamlı vatandaşlıktan çıkarma düzenlemeleri yapmıştır. Makalede bu tür vatandaşlıktan çıkarma ve vatandaşlığı kaybetme düzenlemelerinin Uluslararası Hukuka uygunluğu incelenmektedir.

Makalede konunun Uluslararası Hukuk bakış açısı ile ele alınmış olması nedeniyle uluslararası özel hukuk konusu olan vatandaşlık hukukuna, dolayısı ile vatandaşlık kaybına dogmatik anlamda yer verilmemiştir.

I. IŞİD SAVAŞÇILARININ VATANDAŞLIK KAYBI

IŞİD bölgelerinden geri dönüşlerin başlaması ile birlikte Alman yasama organı (Federal Meclis) 2019'da vatandaşlık kanununda vatandaşlık kaybı konusunda bir değişiklik yoluna gitmiştir (kanun 12.8.2021'de yürürlüğe girmiştir). Kanunun 28.paragrafında terör örgütlerinin savaş eylemlerine katılan Alman vatandaşlarının vatandaşlıktan çıkarılması kabul edilmiştir. Alman Vatandaşlık Kanununun vatandaşlık kaybı nedenlerini listeleyen ve yabancı bir devletin silahlı kuvvetlerine yahut benzer gruplarına katılmayı vatandaşlık kaybı nedenleri arasında düzenleyen 17.paragrafa yapılan gönderme ile 28.paragrafta (§28) terör örgütü faaliyetlerine katılma da vatandaşlık kaybı nedeni olarak öngörülmüştür. 17.paragrafa esas olan düşünce bireyin yabancı bir devletin silahlı güçlerine katılması ile Alman vatandaşlığından vazgeçmesi, diğer devletin vatandaşlığında karar kılması mantığına istinat etmektedir. Alman Ceza Kanunu bu yaklaşımı yabancı ülkelerde faaliyet gösteren terör örgütlerinin savaş eylemlerine katılan Alman vatandaşları için de 17.paragrafa yapılan gönderme üzerinden vatansız kalmama koşulu ile 28.paragrafta kabul etmiştir.

Vatandaşlık kaybı için terör örgütünün savaş eylemlerine fiilen katılma gerekmektedir. Sadece yabancı bir terör örgütüne katılma vatandaşlık kaybı için yeterli değildir. Düzenleme geriye dönük hüküm doğurmamaktadır.

¹ The Return of Foreign Fighters to EU Soil (EPRS). 2018, s.5, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621811/EPRS_STU\(2018\)621811_ \(ulaşım_tarihi_30.08.2022\)](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621811/EPRS_STU(2018)621811_(ulaşım_tarihi_30.08.2022))

Kanunun yürürlüğe girmesinden önce bu tür savaş eylemlerine katılmak, vatandaşlık kaybına yol açmayacaktır. Bu nedenle düzenleme IŞID üyesi savaşçılar bakımından sembolik bir anlama sahiptir. Düzenleme birden ziyade vatandaşlığı olan kişileri kapsamaktadır. Zira vatandaşlık kaybının vatansızlığa yol açmaması gerekmektedir. Ceza Kanununun 28.paragrafının 1.fikrasına göre henüz reşit olmamış (küçükler) çocuklar vatandaşlıklarını kaybetmeyecektir. Savaş eylemlerine katılımı re'sen resmi merciler tespit edecektir². Resmi mercilerin tespit kararı suç unsurlarının varlığına istinat edecektir. Bu çerçevede takdir hakkı kullanılmayacaktır. Prosedür öncelikle kişinin ne zaman savaş eylemlerine katıldığının (kanıtlara istinaden) tespitine hizmet edecektir. Resmi mercilerin bu bağlamda verecekleri kararda somut durumun koşullarını yahut zorunluluk durumlarını dikkate alma yetkisi yoktur.

II. DİĞER AVRUPA ÜLKELERİNDEKİ BENZER DÜZENLEMELER

Diğer Avrupa devletleri de geçen yıllarda terörist eylemlere katılanlar için Almanya paralelinde vatandaşlık kaybı, vatandaşlıktan çıkarma düzenlemeleri yapmış veya mevcut düzenlemelerini genişletmişlerdir. Avusturya'daki hukuki durum Almanya'ya benzemektedir. Avusturya'da da terörist eylemlere katılanların vatandaşlıktan çıkarılması için ilave düzenleme kabul edilmiştir. Düzenlemeye göre terörist eylemlere katılanların vatandaşlıktan çıkarılması zorunludur; resmi mercilerin kararı ile vatandaşlıktan çıkarma gerçekleşir³. İngiltere'de de vatandaşlıktan çıkarma idari kararlarla gerçekleşmektedir. Vatandaşlık kaybı istisnai olarak vatansızlığa yol açabilir. Bu durum sonradan kazanılan vatandaşlık için kabul edilmiştir⁴. Fransa'da vatandaşlıktan çıkarma düzenlemesi 1915'de yapılmıştır. Fransa'da vatandaşlıktan çıkarma bir başka devletin yararına, Fransa'nın zararına olan ağır suçlar nedeniyle mahkumiyet durumunda Conseil d'Etat'nın onayını gerektiren idari işleme olur⁵. Doğum ile Fransız vatandaşlığı kazananlar vatandaşlıktan çıkarılamaz. Fransız vatandaşlığı ebeveynlerden asgari birinin Fransız vatandaşı olması veya ebeveynlerden asgari birinin Fransa'da doğması kaydıyla doğum ile kazanılır. Fransa'da doğmamış yabancıların Fransa'da doğan çocukları reşit olduktan sonra seçtikleri takdirde ("acquisition" yön-

² Ceza Kanunu §28 III I

³ Avusturya Vatandaşlık Kanunu §33 II

⁴ British Nationality Act 1981, Section 40, Sub-section 4, 4A

⁵ Code Civil md.25; AIHM'nin bu bağlamda verdiği karar için bkz.: Ghomid u.a. vs. France, 25.6.2020, No. 52273/16 u.a., Rn.19 vd.

temi ile) Fransız vatandaşlığı kazanır⁶. Vatandaşlıktan çıkarılma bağlamında isnat edilen suçun vatandaşlığın kazanılmasından itibaren onbeş yıl içinde işlenmiş olması gerekmektedir. Böyle bir durumda vatandaşlığın kazanıldığı tarihten itibaren işleyen onbeş yıl içinde vatandaşlıktan çıkarma işlemi gerçekleştirilebilir. Süre aslında 10 yıl olarak öngörülmekle beraber, ulusun çıkarlarına yönelik olan ve terörist eylem olarak kategorize edilen durumlar için süre 15 yıl olarak uzatılmıştır. Bunun dışında vatandaşlıktan çıkarma işlemi vatansızlığa yol açtığı takdirde vatandaşlıktan çıkarma işlemi gerçekleştirilmez.

Belçika'da buna karşılık yargısal bir prosedür işletilmesi gerekmektedir. Vatandaşlıktan çıkarma aslında Cour d'appel'in yetkisinde olmakla beraber, terörizmle bağlantılı vatandaşlıktan çıkarma yetkisi ceza mahkemelerine verilmiştir. Fransa'da olduğu gibi Belçika'da da vatandaşlıktan çıkarma vatandaşlık kazanma olasılıklarına göre düzenlenmiştir. Fransa'da olduğu gibi vatandaşlıktan çıkarma Belçika'da da vatandaşlık sonradan kazanılmışsa mümkündür. Bu sınırlayıcı düzenleme Belçika vatandaşlığını doğum ile kazanan, ebeveyni yabancı olan çocukları korumaktadır. Bu durum Fransa'ya benzer şekilde ebeveynlerin kendilerinin Belçika'da doğması ve son 10 yıl, doğum öncesi asgari 5 yıl Belçika'da ikâmet etmeleri koşulu ile geçerlidir⁷. Fransa'dan farklı olarak Belçika düzenlemesinde vatandaşlıktan çıkarma konusunda zamansal bir sınırlama bulunmamaktadır⁸. Danimarka'da da terörizmle bağlantılı suçlar nedeniyle mahkûmiyet vatandaşlıktan çıkarılma nedeni oluşturmaktadır. Vatandaşlıktan çıkarma işlemi ceza mahkemelerinde görülen davada verilen kararlar gerçekleşir (Section 8b of the Danish Nationality). Danimarka düzenlemesi çifte vatandaşlığa izin vermektedir. Vatandaşlığın doğum ile kazanılması ve sonradan kazanılması arasında Danimarka ayırım yapmamaktadır.

Verilen örnekler devletlerin terör eylemlerine katılan vatandaşları bakımından normatif dayanaklar (ceza mahkemelerinde alınan mahkûmiyet kararı veya terör eylemlerine katılmanın tespiti gibi) ve düzenlemeler arasında farklılık olsa da vatandaşlıktan çıkarma yöntemi ile reaksiyon gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Alman vatandaşlıktan çıkarma düzenlemesinin çifte vatandaşlığı olanlarla ve yabancı bir ülkede terörist

⁶ Code Civil'in 21-7. maddesine ek bir kriter olarak 11.yaştan itibaren Fransa'da asgari 5 yıl ikâmet öngörmektedir.

⁷ Code de la nationalité belge, md.11

⁸ **Wautet**, Patrick: "The Law of Nationality: comparative and international perspective", ORBi of University of Liège, 2016, 427 pages s. 18 vd.

savaş eylemlerine fiilen katılanlarla sınırlı tutulması nedeni ile dar bir uygulama alanına sahip olduğu görülmektedir. Düzenleme Belçika veya Fransa düzenlemelerinden farklı olarak ulusal seviyedeki terör eylemlerini ve suçlarını kapsamamaktadır.

III. KONUYA İLİŞKİN ÖZEL ULUSLARARASI HUKUK ANLAŞMALARI: VATANSIZLIĞIN AZALTI MAS I ANLAŞMASI VE AVRUPA VATANDAŞLIK ANLAŞMASI

Vatandaşlık kazanılması ve kaybedilmesi ulusal hukuka bırakılan klâsik konular olsa da Uluslararası Hukuk uzun bir süredir vatansızlığı önleme hedefi gütmektedir⁹. Vatansızlığın vatandaşlık kaybı ile doğması zorunlu olarak Uluslararası Hukuk düzenlemeleri yapılmasını gerektirmiştir. Bu çerçevede özellikle işaret edilmesi gereken iki anlaşma bulunmaktadır. Bunlar Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin Anlaşma (BGBl, 1977 II, s. 597) ve Avrupa Vatandaşlık Anlaşması'dır (BGBl, 2004 II, s. 578). Vatansızlığın azaltılması anlaşması Alman hukukundan farklı olarak baştan vatansızlık durumunu önleyen bir düzenleme içermemektedir. Diğer Avrupa ülkelerindeki vatandaşlık kaybına ilişkin düzenlemelerde vatansızlık göze alınmaktadır. Vatansızlığın azaltılması anlaşmasını onaylayan devletler bakımından anlaşmanın 8.maddesinde yer alan çekince olanağı önem taşımaktadır. İngiltere örneğ in böyle bir çekince bildirim i yapmıştır¹⁰. Yapılan bildirim in vatansızlığa yol açan düzenlemenin yeniden yürürlüğe konulmasına imkân tanıyıp tanımadığı açık değildir. İngiltere vatansızlığa yol açan vatandaşlıktan çıkarmayı 2002'de yasaklamıştır. Bu sınırlama 2014'de yeniden kaldırılmıştır¹¹. Anlaşmanın, vatansızlığın önlenmesi amacı dikkate alındığında, anlaşmaya katılırken yapılan bildirimle vatansızlığa yol açan düzenlemeleri yeniden yürürlüğe koyma çekincesi yapılması tereddüte yol açmaktadır. Vatansızlığa yol açan vatandaşlık kaybı düzenlemesinin yeniden yürürlüğe konulması anlaşmanın amacına ters düşmektedir. Anlaşma taraf i devletlerin anlaşmaya taraf olmaları ertesinde vatansızlığa neden olan bu tür düzenlemeler yapmaları anlaşmanın ihlâline yol açar. Avrupa Vatandaşlık Anlaşması vatansızlığın azaltılması anlaşmasından farklılıklar göstermektedir. Avrupa Vatandaşlık Anlaşması kötü niyet yahut yanıltıcı durumlar istisna

⁹ Nottebohm Case (second phase), 06.04.1955, ICJ Reports 1955, s. 4; **Weber**, Ferdinand: Staatsangehörigkeit und Status, Mohr Siebeck, Tübingen, 2018, 1570 pages, s. 184.

¹⁰ diğer bildirimler için bkz.: https://treaties.un.org/pages/viewDetails.aspx?src=TREATY&mt_dg_no.4&chapter=5 (ulaşım tarihi 30.8.2022)

¹¹ **Arnell**, Paul: "The Legality of the Citizenship Deprivation of UK Foreign Terrorist Fighters", ERA Forum, Vol.21, Issue 3, 2020, s. 395-412.

olmak kaydıyla vatansızlığa yol açacak vatandaşlıktan çıkarma işlemlerine karşı koruma sağlamaktadır (md.7, III). Anlaşma vatandaşlık kaybını vatansızlığa yol açan sonuçları itibariyle düzenlemekte ve vatandaşlık kaybına neden olabilecek hususları tam liste olarak ortaya koymaktadır. Listede yer alan nedenler dışında bir nedenle vatandaşlıktan çıkarılma anlaşmanın 7.maddesine göre açık olarak yasaklanmıştır¹².

Terörizmle ilgili suçlar ve yabancı bir ülkede terörist savaş eylemlerine katılma vatandaşlıktan çıkarma nedenleri olarak Avrupa Vatandaşlık Anlaşması'nda (7.md.) yer almamaktadır. Ancak bu tür vatandaşlık kaybı düzenlemelerinin anlaşma tarafı devletlerin önemli çıkarlarının ağır ihlâli olarak kabul edilerek istisna kuralı muvacehesinde değerlendirilmesi mümkündür¹³. Bu istisnanın ancak terör eylemlerinin yahut terör örgütünün yabancı ülkelerdeki savaş eylemlerine katılmanın vatanın çıkarlarına gerçekten zarar vermesi koşulu ile uygulanması mümkündür. Normun ortaya çıkış sürecinde de istisnanın dar yorumlanması eğiliminin ağır basması nedeni ile herhangi bir ağır suç nedeniyle değil vatana ihanet yahut casusluk gibi suçlar nedeniyle devletin çıkarlarının ağır ihlâli durumunda vatandaşlıktan çıkarma söz konusu olabilecektir¹⁴.

Terör eylemi vatana yönelik gerçekleştiği takdirde vatandaşlıktan çıkarma koşulu daima gerçekleşmiş olmaktadır. Terör eylemlerinin vatanla bağlantısının olmadığı veya onu ilgilendiren bir çatışmanın bulunmadığı durumlarda ise tereddüt doğmaktadır (çatışmanın bölgesel ve ideolojik olması halinde vatandaşlıktan çıkarma koşulunun gerçekleşmediği ileri sürülmektedir). Bu tür ortada olan sorunların Uluslararası Hukuk yanlısı yorumla Avrupa Vatandaşlık Anlaşması'nın amacı ışığında yorumlanması uygundur. Literatürde bu nedenle Avrupa Vatandaşlık Anlaşması'nın 7.madde, c-bendinin engelleyici bir hüküm teşkil ettiği, anlaşmanın 7-1.madde, c-bendinde açık şekilde sadece yabancı bir devletin silahlı gücüne katılmanın vatandaşlıktan çıkarma nedeni olarak kabul edildiğine işaret edilmektedir. Bunun sonucu olarak devlet dışı aktörlerin savaş eylemlerine katılma nedeniyle Avrupa Vatandaşlık Anlaşması'nın 7.madde-I, d-bendi muvacehesinde vatandaşlıktan çıkarma işleminin gerçekleştirilmesi mümkün değildir¹⁵. Bu

¹² Avrupa Vatandaşlık Anlaşması'na anlaşmaya 21 devlet tarafı, bkz. https://www.coe.int/de/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/66/signatures?p_auth=u9ADBuno, (ulaşım tarihi 30.08.2022)

¹³ Avrupa Vatandaşlık Anlaşması. md.7 I, d-bendi

¹⁴ Europarat 1997, Rn.67; **Zimmermann, Andreas/Eiken, Jan**: "Reform des § 28 StAG und das Völkerrecht", NVwZ, Heft 18, 2019, s. 1313-1318.

¹⁵ **Zimmermann/Eiken**, s. 1316 vd.

yaklaşım ikna edici gözükmemektedir. Avrupa Vatandaşlık Anlaşması terör örgütlerinin faaliyetlerinin henüz Avrupa Konseyi gündeminde olmadığı bir dönemde kabul edilmiştir. Devletler bu nedenle de anlaşmada devlet dışı terör örgütlerinin faaliyetleri ile bağlantılı olarak vatandaşlık kaybı konusunu düzenlememiştir. Bu nedenle engelleyici etkiye sahip 7.madde I, c-bendi hükmünün devlet dışı silahlı grupların devletlerin silahlı güçleri ile mukayese edilebilir olmaları halinde vatandaşlıktan çıkarmaya esas alınması pekâlâ mümkündür. Sonuç olarak yabancı ülkelerde terör örgütlerinin savaş eylemlerine katılma nedeniyle vatandaşlık kaybını öngören düzenlemeler vatansızlığa yol açmadıkları nispette prensip olarak Avrupa Vatandaşlık Anlaşması muvacehesinde caiz olarak kabul görmektedir. Bu durum Avrupa Vatandaşlık Anlaşması'nın ulusal düzenlemeler için sadece bir çerçeve oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

IV. AVRUPA İNSAN HAKLARI KONVANSİYONU

AİHM son zamanlarda terörizmle bağlantılı vatandaşlıktan çıkarma işlemlerinin AİHK'na uygunluğunu sıkça ele almaktadır¹⁶. AİHM şimdiye kadar karara bağladığı davalarda alınan ulusal önlemlerin AİHK'na uygun olduğunu kabul etmiştir. AİHM içtihadında vatandaşlıktan çıkarma bağlamında devletlere yönelik mükellefiyetler yahut talepler yer almamaktadır.

A. AİHK'na Ek 4 Nolu Ek Protokol

AİHK'na ek 4 nolu protokolün 3.maddesi vatandaşları sınır dışı edilmekten korumakta ve onlara ülkelerine yeniden seyahat etme hakkını garanti etmektedir. Bu hüküm mevcut bir vatandaşlığı esas alması nedeni ile ilk bakışta vatandaşlık kaybına ilişkin bir sonuç doğurma, sınır dışı edilmeye karşı bir koruma sağlama ve ülkeye seyahat etme hakkı bakımından bir dayanak teşkil etme potansiyeline sahip gözükmemektedir. Ancak, devletlerin vatandaşlıktan çıkarma işlemlerini kişinin sınır dışı edilmesini sağlamak veya onun tekrar ülkeye girmesini engellemek amacıyla gerçekleştirmesi 4 nolu ek protokolün 3.maddesinde yer alan amacın ihlâline yol açmaktadır¹⁷. 4 nolu ek protokolün hazırlığı sırasında bu problem öngörülmüştür. Ancak pratik zorluklar ve üye devletlerin vatandaşlık konusundaki muhtar yakla-

¹⁶ AİHM, Ghomid u.a. vs. France, 25.06.2020, No.52273/16 u.a.; AİHM, K2 vs. UK, 07.02.2017, No.42387/13; AİHM, Mansour Said Abdul Salam Mubarak vs. Denmark, 22.01.2019, No.77411/16

¹⁷ Gerards, Janneke: Prohibition of Expulsion of Nationals (Article 3 of Protocol No. 4), bkz.: van Dijk, Pieter et al. (ed.), Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5. Bası, Cambridge, 2008, s. 945-951.

şimleri vatandaşlıktan çıkarma konusunda bu bağlamda açık bir yasağın getirilmesini mümkün kılmamıştır¹⁸. 4 nolu ek protokolün 3.madde, II fıkrasının bu bağlamda devre dışı bırakılması sınır dışı etme işleminin bununla beraber ölçülülük denetimine tabî olmasını önlememektedir. Konu kural olarak AİHK'nun 8.maddesinin veya 3.maddesinin ihlali olarak gündeme gelmektedir¹⁹. Ülkeye girişin engellenmesi ulusal mahkemelerin ve AİHM'nin hak ihlali denetimini zorlaştırmakta, hatta imkansız kılmaktadır. Bu nedenle Almanya'nın yaptığı düzenleme sorunsuz gözükmemektedir. Yeni düzenlemenin hukuki etkileri prensip olarak düzenlemenin kapsadığı kişiler daha yurtdışında iken doğmaktadır. Vatandaşlıktan çıkarılma ile bağlantılı olarak terör eylemlerine fiilen katılan kişilerin ülkeye girişi engellenmektedir. Vatandaşlık kanununun 28.paragrafı, III. fıkrası muvacehesinde somut durumda sınır polisi önlemleri ile ülkeye girişin engellenmesi bireylere AİHK'ya ek 4 nolu protokolün 3.maddesine istinaden vatandaşlık kaybı tespitine itiraz başvurusu yapma imkânı bırakmamaktadır²⁰, vatandaşlık kaybı tespitine karşı açılan davaların tehir edici etkisi bulunmamaktadır. Bu tablo Almanya'nın yapmış olduğu düzenlemenin 4 nolu ek protokolün 3.maddesini devre dışı bırakma amacı taşıdığını göstermektedir.

B. AİHK'nin 8.Maddesi Muvacehesinde Vatandaşlık Kaybı – Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunması

AİHK prensip olarak vatandaşlık hakkı ile ilgili hükümler içermemektedir. AİHM bununla beraber vatandaşlığın kişisel kimliğin parçası olduğunu ve vatandaşlığın AİHK'nin 8.maddesinde yer alan özel hayatın korunması hakkı üzerinden korunduğunu karara bağlamaktadır²¹. Bu çerçevede yer alan yerleşik içtihadı göre vatandaşlıktan keyfi çıkarma özel hayatın ihlali olarak görülmektedir²². Bu içtihat ışığında AİHK'nin 8.maddesi muvacehesinde iki aşamalı bir denetim yapılması söz konusudur. İlk aşamada vatandaşlıktan çıkarma kararının soyut olarak keyfi olup olmadığı incelenmektedir. Bu

¹⁸ **Schabas**, William A.: The European Convention on Human Rights - A Commentary, Oxford University Press, Oxford, 2015, 1308 pages

¹⁹ AİHM, Mansour Said Abdul Salam Mubarak vs. Denmark, 22.01.2019, No.77411/16, Rn.43 vd., 72 vd.; AİHM (Büyük Daire), M.S.S. vs Belgium and Greece, 21.01.2011, No. 30696/09, Rn.313 vd.

²⁰ BT-Drs. 19/9736, 29.04.2019, s. 11.

²¹ AİHM, Menesson vs. France, 26.06.2014, No.65192/11, Rn.97; AİHM, Ghomid u.a. vs. France, 25.06.2020, No.52273/16 u.a., Rn.43

²² AİHM, Ramadan vs. Malta, 21.06.2016, No.76136/12, Rn; AİHM, K2 vs. UK, 07.02.2017, No.42387/13, Rn.49

aşamada AİHK'nin 8.maddesinde korunan hukuki pozisyonlara somut durumda bir müdahale olup olmadığı incelenmemektedir. Denetimin ikinci aşamasında keyfilik durumunun olmadığı vatandaşlıktan çıkarma durumları bağlamında AİHK'nin 8.maddesi muvacehesinde somut durumda ülkeye dönüş olanağının bulunmamasının aileden ve sosyal çevreden ayrılma nedeni ile ölçü dışı bir konvansiyon ihlâline yol açıp açmadığı incelenmektedir²³.

Alman Vatandaşlık Kanunu'nun 28.paragraf, I.fıkra, I.bend düzenlemesi bağlamında keyfilik olarak ileri sürülen iddialar kuralların belirliliği, hukuki sonuçların öngörülebilirliği, makul usul garantileri, hakları koruma mekanizmasının mevcudiyeti AİHM nezdinde kabul görmemiştir. Terör örgütlerinin savaş eylemlerine katılanlar için öngörülen düzenleme yabancı askeri güçlere katılanlarla aynı paralelde kaleme alınmıştır. Bu nedenle keyfilik iddiası geçersizdir; hakların korunması olanakları ve usul garantileri bakımından özel bir durum bulunmamaktadır. Bu bağlamdaki hakların iddiasına ilişkin geleneksel idari başvuru yolları vatandaşlık kanununun 28.paragrafı, III.fıkrası, I-bendinde temin edilmiştir. Alman vatandaşlık kanunda sorunlu gözüken durum somut örnekte düzenlemenin etkilerinin denetim eksikliğidir. Ulusal mahkemenin vatandaşlık kaybı bağlamında ölçülülük denetimi yapılmamasına rağmen AİHM'nin terörizmle bağlantılı olarak şimdiye kadar verdiği kararlarda vatandaşlık kaybının hukuka uygunluğunu kabul etmesi şaşırtıcı gözükmektedir. Alman vatandaşlık kanunu somut örnekte ölçülülük prensibinin denetimine izin vermemektedir. Terör örgütünün savaş eylemlerine fiilen katılma otomatik olarak hukuken vatandaşlık kaybına yol açmaktadır. Vatandaşlık kaybı hukuken bir merci kararına istinaden değil, doğrudan terör örgütünün savaş eylemlerine katılan kişinin davranışı sonucu ortaya çıkmaktadır. Vatandaşlık Kanununun 28.paragraf, III.fıkra, 1.bendine istinaden verilen tespit kararı vatandaşlık kaybında insani bir etkiye sahip olmayıp, sadece vatandaşlık kaybının hangi tarihten itibaren söz konusu olduğuna açıklık getiren bir işlem olarak görülmektedir. Bu tablo vatandaşlık kaybında terör örgütünün yabancı ülkelerdeki savaş eylemlerine fiilen katılma koşulunun yerine gelmesinin esas alındığını göstermektedir. Vatandaşlık kaybında somut kişisel durum esas alınarak ölçülülük denetimi yapılmamaktadır; Almanya'nın bu bağlamdaki yasal düzenlemesi AİHM'de karara bağlanan Ghomid davasında teyit edildiği üzere özellikle Fransa'nın yasal düzenlemesinden farklılık göstermektedir²⁴. Somut örnekte bireysel

²³ AİHM, Usmanov vs. Russia, 22.12.2020, No.43936/18, Rn.58

²⁴ bkz.: AİHM, Ghomid u.a. vs. France, 25.06.2020, No. 52273/16 u.a.

ölçülülük denetimi eksikliğini AİHM AİHK'na aykırı görmemiştir. AİHM, AİHK tarafı devletlerin yasal düzenlemelerinde kategorik durumlar için belirledikleri esasları benzer durumlar arasında etkileri bakımından ayırım yaratmaması kaydı ile AİHK'ye aykırı görmemektedir. AİHM'nin ancak ölçülülük denetimi eksikliğini ağır etkiler doğurduğu durumlarda istisnai olarak ölçülülük denetimi gerekliliğini kabul ettiği örnekler de bulunmaktadır²⁵. Ülkeye girişin ve ikâmetin yasaklanması, sınır dışı etmenin kolaylaştırılan koşullarla gerçekleşmesi vatandaşlık kaybının hukuki sonuçlarının ağır ve kapsamlı olduğu kanaati oluşturmaktadır. Bu durumlarda vatandaşlık kaybı bağlamında somut örnekte genel bir ölçülülük denetimi gerekli görülmektedir.

Vatandaşlık kaybı AB üyesi devlet vatandaşlarının AB yurttaşlığı statüsünün kaybına da yol açmaktadır. AB Adalet Divanı Tjebbes kararında somut durum için ölçülülük denetimini gerekli görmüştür²⁶. Pratik sonuçları itibariyle ülkeye yeniden girişi engelleyen, sınır dışı etme, geri gönderme durumlarında da AB Adalet Divanı tarafından somut durumu esas alan bir ölçülülük denetimi gerekli görülmektedir. Bu yaklaşım sınır dışı edilen kişinin kişisel koşullarının karara esas alınması gereğini öngören kolektif sınır dışı etme yasağına istinat etmektedir²⁷. İç hukuktaki mevcut sınır dışı etme kurallarının somut durumun koşullarının esas alınarak değerlendirilmesini öngören yeni düzenlemelerle ikâme edilmesi somut duruma ilişkin ölçülülük denetimi olmaksızın özel hayata müdahale edilmesini caiz görmeyen AİHK yaklaşımının gereğidir²⁸. Kapsamlı sonuçları olan yaptırımlardan etkilenen kişilerin özel koşullar içinde bulunma olanakları AİHK'nun 14.maddesinde yer alan somut durumun ölçülülük denetimine tabi olması kriterinin kabulüne yol açmıştır. AİHK'nun 14.maddesi AİHM'nin içtihadına göre sadece eşitlerin farklı muamele edilmemesini değil, eşit olmayanların objektif bir dayanak olmaksızın eşit muamele edilmesini de yasaklamaktadır.

Somut durum için ölçülülük denetimi gerekliliğini reddedenler Alman Vatandaşlık Kanunu'nun 28.paragrafı, I.fıkra, 2.bendinde öngörülen suç unsurunun diğer vatandaşlık kaybı yahut vatandaşlıktan çıkarma düzenlemelerinden farklı şekilde spesifik, dar bir düzenleme olarak münhasıran terör

²⁵ AİHM, Sadak u.a. vs. Turkey, 06.11.2002, No. 25144/94 u.a., Rn.37 vd.

²⁶ EuGH, Tjebbes u.a., 12.03.2019, C-221/17, Rn.40 vd.

²⁷ AİHK'na Ek 4 nolu protokolün 4.md.; AİHM, Khlaifa u.a. vs. Italy, 15.12.2016, No.16483712, Rn.238

²⁸ **Weber**, Ferdinand: § 28 StAG (*Vatandaşlık kanunu*), bknz.: **Kluth**, Winfried/**Heusch**, Andreas, (ed.), Beck'scher Online- Kommentar Ausländerrecht. 26.bası, C. H. Beck, München, 2020.

örgütlerinin yabancı ülkelerdeki savaş eylemlerine fiilen katılma ile oluştuğunu ve bu bağlamdaki vatandaşlık kaybının çifte vatandaşlığa sahip olanlarla sınırlı tutulduğuna dikkat çekmektedir. Ancak madde hükmünde yer alan bu sınırlamalar AİHK'nun 8.maddesine esas olan vatandaşın ülkesi ile kişisel bağlarını ve aile bağlarını dikkate almamaktadır. Bu nedenle bu düzenlemeler AİHK'nun 8.maddesine göre yapılan ölçülülük denetimini ikâme etme özelliğine sahip değildir. Vatandaşlık kaybına karar verecek merci yahut mahkemenin somut durumda suç unsuru teşkil eden eylemin gerçekten yapıldığını saptamak için zaten detaylı bir inceleme yaptığı, ölçülülük denetiminin bu nedenle zaman kaybından başka bir işe yaramayacağı gibi genel gerekçelerle somut durumda ölçülülük denetiminin devre dışı bırakılması AİHK'nin 8.maddesinin amacına uygun değildir. Bu tablo somut durumda ölçülülük denetimi yapılmaksızın vatandaşlık kaybı işleminin gerçekleşmesinin AİHK'nun 8.madde ile bağdaşmadığını ortaya koymaktadır²⁹.

C. Vatandaşlık Kaybının AİHK'na Ek 7 Nolu Protokolün 4.Maddesi Muvacehesinde Ceza Hukuku Yaptırımını Olarak Kullanılması

AİHK'nin ek 7 nolu ek protokol 4.maddesinde mükerrer ceza yasağı öngörülmektedir (non bis in idem). Almanya henüz ek protokolü onaylamamıştır. Ek protokolü onaylayan diğer AİHK tarafı devletler bakımından vatandaşlık kaybı düzenlemelerinin çifte cezalandırmaya yol açıp açmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir sonucun doğması için her iki prosedürün (yaptırım ve vatandaşlıktan çıkarma prosedürünün) ceza hukuku karakterli olması gerekmektedir. Böyle bir durum söz konusu olduğu takdirde AİHM her iki prosedürün aynı olaya ilişkin olup olmadığını ve mükerrer bir prosedürün olup olmadığını incelemektedir³⁰. Mükerrer ceza durumunda AİHM "Engel-Kriterlerini" uygulamaktadır. Mahkeme öncelikle suç teşkil ettiği iddia edilen davranışın ulusal hukukta nasıl kategorize edildiğini, uygulanacak normun tabiatını ve kanunda öngörülen cezanın ağırlığını incelemektedir³¹. Her üç kriterin zorunlu olarak yaptırımın cezai karakterini ortaya koymasına gerekmemektedir. Özellikle son iki kriter AİHM içtihadında kümülatif olarak değil, alternatif olarak kullanılmaktadır³². 7 nolu ek protokolün 4.maddesine göre terör suçu nedeniyle yürütülen prosedür açık şekilde

²⁹ AİHM, Animal Defenders international vs. UK, 22.04.2013, No.48876/08, Rn.108

³⁰ AİHM, Mihalache vs. Romania, 08.07.2019, No.54012/10, Rn.49

³¹ AİHM, Engel u.a. vs. the Netherlands, 08.06.1976, No.5100/71 u.a., Rn.82

³² AİHM, Mihalache vs. Romania, 08.07.2019, No.54012/10, Rn.54

bir ceza hukuku prosedürüdür. Vatandaşlıktan çıkarma işlemi idari bir prosedür olarak gerçekleşse de yaptırım teşkil ettiği konusunda bir tereddüt bulunmamaktadır. AİHM bununla beraber Ghomid - Fransa davasında vatandaşlıktan çıkarma normlarının vatandaşlık kanununda düzenlenmesi ve birey ile devlet arasındaki bağın koparılması amacını taşıması nedeniyle vatandaşlıktan çıkarma normlarının ve buna ilişkin usul normlarının ceza hukuku karakterini reddetmiştir. AİHM vatandaşlıktan çıkarma işlemini Conseil d'Etat'nın idari karakterli bir yaptırımı olarak nitelendirmiştir³³. Bunun ötesinde vatandaşlıktan çıkarma işlemi Fransa'da ikâmeti kendiliğinden sona erdirmemesi nedeniyle yaptırımın etkisi AİHM tarafından ağır olarak da nitelendirilmemiştir.

AİHM'nin gerekçesi ikna edici gözükmemektedir. Vatandaşlıktan çıkarmanın AİHM'nin kararının aksine AİHK'ye ek 7 nolu protokolün 4.maddesi muvacehesinde ağır sonuçları itibariyle cezai nitelikli bir yaptırım olarak görülmesi gerekmektedir. Vatandaşlıktan çıkarma otomatik olarak ülkedeki ikâmeti sona erdirmemekle beraber AİHK'ye ek 4 nolu protokolün 31.maddesine göre ilgilinin sınırdışı edilmesinin önkoşuludur. Vatandaşlıktan çıkarılma ikâmet etme dışında tüm vatandaşlık haklarını kaybetme sonucu doğurmaktadır. AİHM'nin başka bağlamlarda verdiği kararlarda idari yaptırımları 7 nolu ek protokolün 4.maddesinin uygulanma alanında değerlendirdiği görülmektedir³⁴. Vatandaşlıktan çıkarma örneğin, önemli mali sonuçları itibarı ile vergi hukuku bağlamında cezai yaptırım olarak nitelendirilmiştir³⁵. Bu içtihat ışığında vatandaşlıktan çıkarmanın sonuçlarına ilişkin olarak AİHM'nin farklı kararlar vermesi anlaşılmamaktadır. Her iki prosedürün (ceza hukukuna göre mahkûmiyet ve vatandaşlıktan çıkarma prosedürü) ceza hukuku karakterinden hareket edilmesi halinde iki prosedürün aynı konuya ilişkin olup olmadığının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu durum terörle bağlantılı suçlar nedeni ile vatandaşlıktan çıkarılmada kriter olarak esas alınmamaktadır. AİHM aynı konuya ilişkin çifte prosedürün mevcudiyeti durumlarında iki prosedürün bütünsellik ilişkisi içinde bulunması halinde mükerrer ceza verilmesini kabul etmemektedir. Her iki prosedürün zamansal ve içerik olarak yeterli şekilde birbirleriyle bağlantılı oldukları durumda böyle bir bütünsellik ortaya çıkabilmektedir. Prosedürlerin birbirleriyle içerik olarak bağlantılı olup olmadığı, mükerrerliğin öngörülebilir olup olmadığına, delillerin ortak olarak toplanıp toplanmadığına, bir

³³ AİHM, Ghomid u.a. vs. France, 25.06.2020, No.52273/16 u.a., Rn.71

³⁴ AİHM, Mihalacahe vs. Romania, 08.07.2019, No.54012/10, Rn.62

³⁵ AİHM, A and B vs. Norway, 15.11.2016, No.24130/11, Rn.138f

prosedürde verilen cezanın bütünü itibariyle ölçü dışı olmaması için diğer prosedürün dikkate alınıp alınmadığına göre değerlendirilmektedir³⁶. AİHM bu dayanak ışığında ceza hukukuna istinat eden mahkûmiyet yanı sıra diğer prosedürde cezai yaptırım olarak vergi iadesine hükmedilmesi halinde iki prosedürün içerik olarak bağlantılı olduğunu kabul etmektedir. AİHM bununla beraber vatandaşlıktan çıkarma işleminin cezai mahkûmiyete istinat ettirildiği Ghomid davasında iki prosedür arasında zamansal yakınlık olmaması nedeniyle sıkı bağlantı olduğunu kabul etmemiştir. Bütünü itibariyle Ghomid davasında AİHM'nin verdiği karar ikna edici gözükmemektedir. AİHK'ye ek 7 nolu protokolün 4.maddesinin ölçü dışı dar yorumlandığı bu karar AİHM'nin mükerrer ceza yasağına ilişkin verdiği diğer kararları ile de tutarlı gözükmemektedir.

D. AİHK'nun 8.Madde ile Bağlantılı Olarak 14.Maddesinin İhlâli

Vatandaşlık kaybı ile ilgili düzenlemeler AİHK'nin 14.maddesinde yer alan ayrımcılık yasağı bakımından da problem oluşturmaktadır. Vatandaşlık kaybına ilişkin kurallar AİHK'nin 8.maddesi muvacehesinde değerlendirilmektedir. Ancak, AİHK'nin 8.maddesinin ihlâlinden bağımsız olarak bu bağlamda AİHK'nin 14.maddesi tamamlayıcı düzenleme olarak uygulama bulmaktadır. Vatandaşlık kaybına ilişkin kurallar muvacehesinde doğrudan ayrımcılık yapılamaması nedeniyle bu bağlamda dolaylı ayrımcılık sorunu gündeme gelmektedir. AİHM özel olarak belli bir grubu hedef almasa dahi belli bir grubu ölçü dışı zarara uğratan önlemlerin ayrımcılık teşkil ettiğini kabul etmektedir³⁷. AİHM böyle bir durumda ayrımcılık yapma kastını kriter olarak gerekli görmemektedir. Belli bir gruba ölçü dışı zarar veren önlemler grubun ayrımcı muamele edildiğini ortaya koyan yeterli bir kriter teşkil etmektedir³⁸.

Gerek Belçika'nın, gerekse Fransa'nın vatandaşlıktan çıkarma düzenlemeleri vatandaşlığı sonradan kazananların vatandaşlıktan çıkarılabileceğini kabul etmektedir. Bu durumun ağırlıklı olarak mülteciler bakımından söz konusu olması etnik menşe itibariyle ayrımcılık konusunu gündeme getirmektedir³⁹. Ghomid davasında bu fiili ayrımcılık mahkeme nezdinde bir rol oynamamıştır. Ancak bu tür sonradan vatandaşlık kazananlara yönelik

³⁶ AİHM, A and B vs. Norway, 15.11.2016, No.24130/11, Rn.132

³⁷ AİHM D.H. vs. Czech Republic, 13.11.2007, No.57325/00, Rn.175; AİHM, BiaO vs. Denmark, 24.05.2016, No.38590/10, Rn.91

³⁸ AİHM, Abdulaziz, Cabales and Balkandali vs. UK, 12.05.1983, No.9214/80 u.a., Rn.82; AİHM, BiaO vs. Denmark, 24.05.2016, No.38590/10, Rn.90

³⁹ AİHM, BiaO vs. Denmark, 24.05.2016, No.38590/10, Rn.94

ayrımcılık, ayrımcılık yasağı ihlâli olarak yorumlanmaktadır. Vatandaşların hepsinin vatandaşlığı nasıl kazandıklarından bağımsız olarak eşit muamele edilmesi gerekliliği Avrupa Vatandaşlık Anlaşmasında vurgulanmaktadır. Anlaşmanın 51.madde II. fıkrası vatandaşlığın doğum yahut sonradan kazanılması arasında ayırım yapılmamasını öngörmektedir. Devletlere bu bağlamda bir yasaklama getirmeyen madde hükmü sadece bir irade açıklaması olarak kaleme alınmıştır. Bu esnek formülasyon vatandaşlıktan çıkarma düzenlemelerini doğum ile vatandaşlık kazanan ve sonradan vatandaşlık kazananlar arasında ayırım yapan devletler tarafından desteklenmiştir⁴⁰. AİHM yeni içtihadında Avrupa Vatandaşlık Anlaşması'nın 51.madde, II. fıkraya atıfta bulunarak, madde hükmünün ortak Avrupa standardındaki gelişmeyi sembolize ettiğine ve bu nedenle AİHK'nin 14.maddesinin yorumunda önem taşıdığına işaret etmiştir⁴¹.

Bu tür bir kapsamlı ayrımcılık yasağının AİHK'dan doğrudan istihraç edilmesinin mümkün olup olmadığı açık değildir. Mülteciler bakımından sonradan vatandaşlık kazanımı söz konusu olması nedeniyle bu bağlamda ırk veya etnik menşe nedeniyle fiili ayrımcılık yapıldığı açıktır. AİHM Büyük Dairesi 2016'da Biao - Danimarka davasında bu düzenlemenin öncelikle etnik Danimarkalıların yararına olduğunu, yabancı menşeli diğer insanların ise fiili ayrımcılığına yol açtığını vurgulamıştır⁴². Bu ölçü esas alındığında Belçika'nın ve Fransa'nın konuya ilişkin düzenlemelerinin mülteci geçmişi olan kişileri mağdur etmesi ve doğumla vatandaşlık kazanılması ile sonradan vatandaşlık kazanılması arasında ayırım yapması nedeniyle tartışmaya yol açtığı görülmektedir. Belçika'da ve Fransa'da bununla beraber çocuklar ebeveynleri o ülkede doğmuşsa (*Belçika'da buna ilave olarak doğum öncesi ikâmet etme koşulu bulunmaktadır*) doğumla vatandaşlık kazanmaktadır. Belçika'da ve Fransa'da mülteci geçmişi olan çocuklar bu şekilde vatandaşlıktan çıkarılma düzenlemesinin dışında kalmaktadır. Mağdur grupların bir kısmı için öngörülen, onların lehlerine olan bu düzenleme Biao davasında AİHM tarafından ayrımcılığın önlenmesi bakımından yeterli görülmemiştir. AİHM denetimini daha çok mağduriyet üzerine yoğunlaştırmış ve vatandaşlıktan çıkarmanın münhasıran yabancı etnik menşelilere yönelik olduğunu tespit etmiştir. AİHM içtihadına göre bu bağlamda AİHK'nin 14.madde muvacehesinde bir ayrımcılık söz konusudur. AİHM vatandaşlıktan çıkar-

⁴⁰ **Ersbøll**, Eva: "Biao v. Denmark: Discrimination Among Citizens?", EUI Working Paper RSCAS, No.79, 2014, s. 1-24.

⁴¹ AİHM, Biao vs. Denmark, 24.05.2016, No.38590/10, Rn.132

⁴² AİHM, Biao vs. Denmark, 24.05.2016, No.38590/10, Rn.111 vd.

mada etnik menşe ayrımcılığına sıkı bir ölçü getirmiştir. AİHM bu tür bir ayrımcılığın “compelling or very weighty reasons unrelated to ethnic origin” (*etnik kökenle ilgisi olmayan zorlayıcı veya çok ağır nedenler*) şeklinde gerekçelendirilmesini istemektedir⁴³. AİHM, AİHK tarafı devletlere terörle mücadele bağlamında alınacak önlemler konusunda geniş bir takdir alanı bırakmaktadır⁴⁴. Fransız yasama organı düzenlemeyi terörle mücadelenin gereksinimi olarak savunmaktadır⁴⁵. Conseil constitutionnel bu gerekçeyi anayasa mahkemesi denetimi çerçevesinde doğum ve sonradan kazanılan vatandaşlık arasında yapılan ayırım için de kabul etmiştir⁴⁶. Belçika’nın yaptığı düzenlemede de terörle mücadele amacı vurgulanmıştır⁴⁷.

Sadece bir vatandaşlığı olan kişiler ve çifte vatandaşlığı veya daha çok vatandaşlığı olan kişiler arasında yapılan ayırımın buna karşılık problem teşkil etmediği görülmektedir. Tek vatandaşlığı olan kişiler vatandaşlıktan çıkarılmalarının söz konusu olmaması nedeni ile birden ziyade vatandaşlığı olan kişilere nazaran kural olarak daha tercihli durumdadır. Tek vatandaşlığı olanlar ve birden ziyade vatandaşlığı olanlar arasında yapılan bu ayırımın, vatansızlığın Uluslararası Hukuk tarafından önlenmek istenmesi nedeniyle meşru bir dayanağı olduğu kabul edilmektedir.

SONUÇ

Vatandaşlıktan çıkarma hukukun uzun süre ihmal ettiği konular arasında yer almaktadır. Almanya’da nasyonal sosyalist yönetim döneminde yaşanan vatandaşlıktan çıkarma tecrübeleri konunun açık bir anayasal yasakla düzenlenmesine yol açmıştır⁴⁸. Bu güvenli durum yıllar içinde erozyona uğramıştır. Vatandaşlıktan çıkarma ve vatandaşlık kaybı gibi vatandaşlık kazanımı bağlamında da çeşitli modeller bulunmaktadır (bunlar arasında Almanya’da arada geçen sürede büyük ölçüde ortadan kaldırılan opsiyon modeli yanı sıra, Fransa’da doğuma bağlı olan, ancak reşit olduktan sonra kullanılabilen vatandaşlık kazanımı modeli yer almaktadır). Vatandaş-

⁴³ AİHM, Biao vs. Denmark, 24.05.2016, No.38590/10, Rn.131

⁴⁴ AİHM, Big Brother Watch u.a. vs UK, 13.09.2018, No.58170/13 u.a., Rn.445 vd.

⁴⁵ Commentaire sur Décision n°2014-439 QPC, 23.01.2015, s. 3.

⁴⁶ Conseil Constitutionnel, Décision n°2014-439 QPC, 23.01.2015, Rn.13,16; Conceil Constitutionnel, Décision n°96-377 DC, 16.07.1996, Rn.23

⁴⁷ **Wautelet**, s. 17.

⁴⁸ GG 16 I, 1; Federal Anayasa Mahkemesi kararı için bkz.: 24.05.2006, 2 BvR 669/04, BVerfGE 116,24, s. 37 vd.; **Giegerich**, Thomas: Art. 16, Abs.1 GG, bkz.: **Maunz**, Theodor/**Dürig**, Günter (ed.): Grundgesetz-Kommentar (78. delivery). C. H. Beck, München, 2016, 85 pages

daşların statüleriyle ilgili birçok konunun bugün insan hakları hukuku tarafından düzenlenmesi, vatandaşlıktan çıkarma ve vatandaşlık kaybı konusunun da insan hakları hukuku muvacehesinde değerlendirilmesine yol açmıştır.

Vatandaşlık hukukuyla ilgili anlaşmalar vatansızlığa yol açan ulusal düzenlemeleri Uluslararası Hukuka aykırı kılmaktadır. AİHK muvacehesinde vatandaşlıktan çıkarılma ve vatandaşlık kaybı işlemlerinin AİHM tarafından denetimi Uluslararası Hukuk'ta bu nedenle önem taşımaktadır. AİHK vatandaşlıktan çıkarma yöntemini ve işlemin yapıldığı tarihi Konvansiyona uygunluk kriteri olarak önemsemektedir. Almanya'nın vatandaşlıktan çıkarma ve vatandaşlık kaybı uygulamasında somut durum incelemesi yapılmaması eleştiri konusu olmaktadır. Bunun dışında Alman Vatandaşlık Kanunu'nun 28.paragrafının amacının açık şekilde AİHK'na ek 4 nolu protokolün 3.madde, II. fıkrasının devre dışı bırakılarak, vatandaşlığını kaybeden kişinin bir daha Almanya'ya girişini önlemesi sorun teşkil eden bir konu olarak görülmektedir. İç hukuk yollarına başvuruyu imkânsız kılan bu durum AİHK'nin ihlâlini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra farklı grupların vatandaşlıkları arasında ayırım yapılması ayrımcılık yasağının ihlâline yol açma potansiyeline sahiptir. Bununla beraber AİHM şimdiye dek terör eylemleri nedeniyle vatandaşlıktan çıkarma tasarruflarını AİHK'nin ihlâli olarak değerlendirmemiştir. Terörle mücadelede AİHK'nin taraf devletlere ne ölçüde takdir alanı bıraktığının mevcut düzenlemelere istinaden cevaplandırılması mümkün gözükmemektedir.

Vatandaşlıktan çıkarma ve vatandaşlık kaybı Uluslararası Hukuka uygunluk tartışmaları yanı sıra, hukuk politikası sorunları da doğurmaktadır. Terörle mücadeleye ilişkin bu tür düzenlemelerin etkinliği konusunda tereddüt bulunmaktadır⁴⁹. Bu çerçevedeki kuralların takdirinin yasama organına bırakılması uygun görülse de, devletlerin vatandaşlarını vatandaşlıktan çıkararak terör eylemlerine katılanları yargılama sorumluluğundan kendilerini kurtarmaları eleştirilmektedir. Devletlerin Uluslararası Hukuk muvacehesinde cezai takibat ile ilgili kapsamlı mükellefiyeti bulunmamaktadır. Terörle mücadeleye ilişkin anlaşmalar devletlere sadece işbirliği ve düzenleme yükümlülüğü getirmektedir⁵⁰. Somut cezai takibat yükümlülüğü devletlerin

⁴⁹ **Wautetlet**, s. 7 vd.; **Macklin**, Audrey/**Bauböck**, Rainer: "The Return of Banishment: Do the New Denationalisation Policies Weaken Citizenship?", EUI Working Paper RSCAS, No.14, 2015, s. 1-65.

⁵⁰ International Convention for the Suppression of Terrorist Bombing, 09.12.1997, BGBl. 2003 II, s. 2506; International Convention for the Suppression of the Financing of

kendi ülkeleriyle sınırlıdır. Vatandaşlık bu nedenle cezai yetkinin kullanılmasının en önemli hukuki dayanağını oluşturmaktadır. Devletlerin bununla beraber Uluslararası Hukuka göre vatandaşlarına karşı cezai takibat yürütme mükellefiyeti bulunmamaktadır⁵¹. Devletlerin bu bağlamda etkin cezai takibat düzenlemeleri yapmak yerine vatandaşlarını vatandaşlıktan çıkararak sorumluluktan kaçınmaları dünya barışını temin eden rasyonel bir hukuk politikası olarak değerlendirilmemektedir.

Terrorism, 09.12.1999, BGBl. 2003 II, s. 1923; European Convention on the Prevention of Terrorism, 16.05.2005, BGBl. 201, III, s. 300)

⁵¹ **Özdemir, Özgen/Manandhar, Timeela:** Responsibility to punish. Zur Verantwortung Deutschlands für deutsche IS-Kämpfer“, Völkerrechtsblog, 22.03.2019, doi: 10.17176/20190322-104804-0 (son erişim 30.08.2022)

BİBLİYOGRAFYA

Kitap & Makaleler:

- Arnell**, Paul: “The Legality of the Citizenship Deprivation of UK Foreign Terrorist Fighters”, ERA Forum, Vol.21, Issue 3, 2020, s. 395-412.
- Ersbøll**, Eva: “Biao v. Denmark: Discrimination Among Citizens?”, EUI Working Paper RSCAS, No.79, 2014, s. 1-24.
- Gerards**, Janneke: Prohibition of Expulsion of Nationals (Article 3 of Protocol No. 4), bknz.: **van Dijk**, Pieter et al. (ed.), Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. 5. Bası. Cambridge, 2008, s. 945-951.
- Giegerich**, Thomas: Art. 16, Abs.1 GG, bknz.: **Maunz**, Theodor/**Dürig**, Günter (ed.): Grundgesetz-Kommentar (78. delivery). C. H. Beck, München, 2016, 85 pages.
- Macklin**, Audrey/**Bauböck**, Rainer: “The Return of Banishment: Do the New Denationalisation Policies Weaken Citizenship?”, EUI Working Paper RSCAS, No.14, 2015, s. 1-65.
- Özdemir**, Özgen/**Manandhar**, Timeela: “Responsibility to punish. Zur Verantwortung Deutschlands für deutsche IS-Kämpfer”, Völkerrechtsblog, 22.03.2019, doi: 10.17176/20190322-104804-0 (son erişim 30.08.2022).
- Schabas**, William A.: The European Convention on Human Rights - A Commentary, Oxford University Press, Oxford, 2015, 1308 pages.
- Wautelet**, Patrick: “The Law of Nationality: comparative and international perspective”, ORBi of University of Liège, 2016, 427 pages, s. 18 vd.
- Weber**, Ferdinand: Staatsangehörigkeit und Status, Mohr Siebeck, Tübingen, 2018, 570 pages.
- Weber**, Ferdinand: § 28 StAG (*Vatandaşlık Kanunu*), bknz.: **Kluth**, Winfried/**Heusch**, Andreas, (ed.), Beck’scher Online- Kommentar Ausländerrecht. 26.bası, C. H. Beck, München, 2020.
- Zimmermann**, Andreas/**Eiken**, Jan: “Reform des § 28 StAG und das Völkerrecht”, NVwZ, Heft 18, 2019, s. 1313-1318.

Kurum Araştırmaları ve Raporlar:

- European Parliamentary Research Service (EPRS) (2018): The Return of Foreign Fighters to EU Soil. <http://www.europarl.europa.eu/RegData/>

etudes/STUD/2018/621811/EPRS_STU (2018)621811_ (ulaşım tarihi 30.08.2022).

Elektronik Kaynaklar:

https://treaties.un.org/pages/viewDetails.aspx?src=TREATY&mtdg_no.4&chapter=5 (ulaşım tarihi 30.8.2022).

https://www.coe.int/de/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/66/signatures?p_auth=u9ADBuno, (ulaşım tarihi 30.08.2022).

KISALTMALAR

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
Art.	: Artikel (madde)
Aufl.	: Auflage (bası)
BT-Drs	: Bundestag - Drucksache
BvR	: Aktenzeichen einer Verfassungsbeschwerde zum Bundesverfassungsgericht
BVerfGE	: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts
EPRS	: European Parliamentary Research Service
EuGH	: Europäischer Gerichtshof
EUI	: European University Institute
EuStAU	: Europäisches Übereinkommen über die Staatsangehörigkeit
Hrsg.	: Editör
ICJ	: International Court of Justice
NVwZ	: Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht
ORBi	: Open Repository and Bibliography
Rn	: Randnummer
RSCAS	: Robert Schuman Centre for Advanced Studies
StAG	: Staatsangehörigkeitsgesetz (<i>Vatandaşlık kanunu</i>)
VVDStRL	: Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer